

BIBLIOTEKA SEJMOWA
KONSTYTUCJE ŚWIATA

KONSTYTUCJA
Japonii

日本国憲法

Tłumaczenie z języka japońskiego
Teruji Suzuki

Wstęp
Teruji Suzuki

WYDAWNICTWO SEJMOWE
Warszawa 2014

Seria: Konstytucje Świata

Konstytucja Japonii

Weryfikacja naukowa: **Wiesław Staśkiewicz**
Redakcja: **Wiesław Staśkiewicz, Katarzyna Gralak**
Projekt graficzny: **Darek Kondefefer**

© Copyright by Kancelaria Sejmu 2014

Biblioteka Sejmowa
ul. Wiejska 4/6/8, 00-902 Warszawa
e-mail: parlib@sejm.gov.pl

Druk: AKCYDENS S.J.

ISBN: 978-83-7666-318-0

Spis treści

Wstęp Teruji Suzuki 7

Konstytucja Japonii z 1946 r.

Preambuła 51

Rozdział I. Cesarz 55

Rozdział II. Wyrzeczenie się wojny 58

Rozdział III. Prawa i obowiązki Narodu 61

Rozdział IV. Zgromadzenie Narodowe 69

Rozdział V. Rząd 75

Rozdział VI. Sądownictwo 79

Rozdział VII. Finanse 83

Rozdział VIII. Samorząd lokalny 87

Rozdział IX. Zmiana Konstytucji 89

Rozdział X. Prawo najwyższe 91

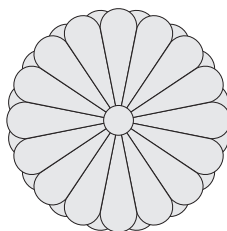
Rozdział XI. Przepisy przejściowe 93

Wybrana literatura 94

KONSTYTUCJA JAPONII Z DNIA 3 LISTOPADA 1946 R.

Przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe dnia 7 października 1946 r.
Promulgowana przez Cesarza Hirohito dnia 3 listopada 1946 r.
Weszła w życie 3 maja 1947 r.

Publikowany tekst konstytucji jest zgodny ze stanem prawnym na dzień 31 grudnia 2013 r. Od dnia uchwalenia Konstytucji do dnia niniejszej publikacji nie wprowadzono do niej żadnych zmian.

日本国憲法

Japonia nie posiada oficjalnego godła ani herbu państwowego. Japończycy posługują się herbem cesarskim, złocistą chryzantemą o szesnastu płatkach, symbolem długowieczności i szczęścia.

PREAMBUŁA

PREAMBUŁA

Ogłoszona dnia 3 listopada 1946 r.

Weszła w życie dnia 3 maja 1947 r.

Wyrażając swoją głęboką radość, że fundamenty pod budowę nowej Japonii zostały ustanowione zgodnie z wolą japońskiego Narodu, niniejszym zgodnie z art. 73 Konstytucji oraz po zasięgnięciu opinii Tajnej Rady Cesarstwa podpisuję i ogłaszam zmianę konstytucji Japonii uchwaloną przez Cesarski Parlament.

Podpisano: Hirohito,

Trzeciego dnia dwunastego miesiąca dwudziestego pierwszego roku Shōwa (3 grudnia 1946 r.)

[...]

My, Naród japoński, działając poprzez naszych legalnie wybranych przedstawicieli w Krajowym Parlamencie, zdecydowani, aby zapewnić sobie i swoim potomnym owoce pokojowej współpracy z wszystkimi narodami oraz błogosławieństwo wolności dla naszego kraju i postanawiając, aby nigdy więcej na skutek działalności rządu nie nawiedziły nas okropności wojny, ogłaszamy, że suwerenna władza należy do narodu i zdecydowanie ustanawiamy niniejszą Konstytucję. Władza państwowa jest świętym powiernikiem narodu, autorytet swój wywodzi od narodu, uprawnienia swoje wykonuje przez przedstawicieli narodu i z dobrodziejstw jej korzysta Naród. Jest to powszechna zasada ludzkości, stanowiąca podstawę niniejszej Konstytucji. Odrzucamy i uznajemy za nieistniejące wszystkie konstytucje, ustawy, rozporządzenia i zarządzenia sprzeczne z powyższym.

My, Naród japoński, pragniemy pokoju po wszystkie czasy, jesteśmy głęboko świadomi szczytnych ideałów rządzących stosunkami między ludźmi, jesteśmy zdecydowani chronić nasze bezpieczeństwo i nasze istnienie, ufając w sprawiedliwość i dobrą wiarę miłujących pokój narodów świata. Pragniemy zajmować zaszczytne miejsce w międzynarodowej społeczności, dążącej do zachowania pokoju oraz usunięcia z ziemi po wszystkie czasy tyranii i niewolnictwa, ucisku i nietolerancji. Uznajemy, że wszystkie narody świata mają prawo żyć w pokoju, wolne od lęku i biedy.

Jesteśmy przekonani, że żaden Naród nie jest odpowiedzialny tylko wobec siebie samego, lecz że prawa politycznej moralności są powszechne i że obowiązek posłuszeństwa tym prawom spoczywa na wszystkich narodach, które utrzymywać pragną swoją własną suwerenność i mieć prawo do utrzymywania suwerennych stosunków z innymi narodami.

My, Naród japoński, ręczymy naszym narodowym honorem, że wykorzystując wszystkie nasze możliwości, realizować będziemy te zaszczytne ideały i cele.

CESARZ

Rozdział I

CESARZ

Artykuł 1

Cesarz jest symbolem Państwa i jedności Narodu a jego pozycja jest wyrazem woli Narodu, do którego należy suwerenna władza.

Artykuł 2

Tron Cesarski podlega sukcesji i dziedziczony będzie zgodnie z ustawą o Domu Cesarskim, uchwaloną przez Zgromadzenie.

Artykuł 3

Wszelkie działania Cesarza w sprawach państwowych wymagają opinii i aprobaty Rady Ministrów, jako organu odpowiedzialnego za te działania.

Artykuł 4

Cesarz w sprawach państwowych podejmuje tylko działania przewidziane niniejszą Konstytucją i nie jest wyposażony w pełnomocnictwa w zakresie realizacji władzy państwowej.

Cesarz, zgodnie z ustawą, może przekazać wykonywanie swoich pełnomocnictw, odnoszących się do spraw państwowych.

Artykuł 5

Jeśli zgodnie z ustawą o Domu Cesarskim zostanie ustanowiona regencja, Regent działa w sprawach państwowych w imieniu Cesarza. W takim przypadku stosuje się ustęp pierwszy poprzedniego artykułu.

Artykuł 6

Cesarz mianuje Prezesa Rady Ministrów desygnowanego przez Zgromadzenie.

Cesarz mianuje Prezesa Sądu Najwyższego desygnowanego przez Radę Ministrów.

Artykuł 7

Cesarz za radą i aprobatą Rady Ministrów, podejmuje w imieniu Narodu działania w następujących sprawach państwowych:

1. Promulguje zmiany do Konstytucji, ustawy, rozporządzenia Rady Ministrów i traktaty.
2. Zwołuje Zgromadzenie.
3. Rozwiązuje Izbę Reprezentantów.
4. Zarządza powszechne wybory do Zgromadzenia.
5. Przyjmuje dymisje ministrów i, zgodnie z ustawą, innych funkcjonariuszy państwa oraz pełnomocnictwa i listy uwierzytelniające od ambasadorów i przedstawicieli dyplomatycznych.
6. Podpisuje ogólne i specjalne amnestie, akty złagodzenia kary, darowania wykonania kary oraz rehabilitacje.
7. Przyznaje odznaczenia.
8. Podpisuje dokumenty ratyfikacyjne i inne dokumenty dyplomatyczne w zakresie przewidzianym ustawą.
9. Przyjmuje ambasadorów i ministrów pełnomocnych.
10. Wykonuje funkcje protokolarne.

Artykuł 8

Żaden majątek nie może być przekazany na rzecz Domu Cesarskiego ani przez niego przyjęty oraz jakiegokolwiek inne dary nie mogą zostać przez niego przyjęte bez uchwały Zgromadzenia.

WYRZECZENIE SIĘ
WOJNY

Rozdział II

WYRZECZENIE SIĘ WOJNY

Artykuł 9

Naród japoński, dążąc szczerze do międzynarodowego pokoju opartego na sprawiedliwości i ładzie, wyrzeka się na zawsze wojny, jako suwerennego prawa narodu, jak również użycia lub groźby użycia siły jako środka rozwiązywania sporów międzynarodowych.

Dla osiągnięcia celu określonego w poprzednim ustępie, nie będą nigdy utrzymywane lądowe, morskie i powietrzne siły zbrojne, ani inne środki mogące służyć wojnie. Nie uznaje się prawa państwa do prowadzenia wojny.

PRAWA I OBOWIĄZKI NARODU

Rozdział III

PRAWA I OBOWIĄZKI NARODU

Artykuł 10

Warunki niezbędne dla posiadania obywatelstwa japońskiego określa ustawa.

Artykuł 11

Naród nie może być pozbawiony korzystania z podstawowych praw człowieka. Te podstawowe prawa człowieka, gwarantowane Narodowi niniejszą Konstytucją, przyznaje się obecnym i przyszłym pokoleniom Narodu, jako prawa wieczne i nienaruszalne.

Artykuł 12

Wolność i prawa gwarantowane Narodowi niniejszą Konstytucją zachowywane są dzięki stałym staraniom Narodu. Naród winien powstrzymać się od jakiegokolwiek nadużywania tych praw i wolności, i ponosi niezmienną odpowiedzialność za korzystanie z nich w interesie dobra publicznego.

Artykuł 13

Każdego szanuje się jako jednostkę. Prawo jednostki do życia, wolności i dążenie do szczęścia, o ile nie pozostają w sprzeczności z dobrem publicznym, brane są w najwyższym stopniu pod uwagę w działalności ustawodawczej i innych poczynaniach państwa.

Artykuł 14

Wszyscy ludzie są równi wobec prawa, niedopuszczalna jest jakkolwiek dyskryminacja w stosunkach politycznych, ekonomicznych i społecznych z powodu rasy, wyznania, płci, pozycji społecznej lub pochodzenia.

Szlachectwa i tytułów szlacheckich nie uznaje się.

Z przyznaniem tytułów honorowych, odznaczeń lub jakichkolwiek wyróżnień nie wiąże się żadnych przywilejów; przyznawane być mogą na okres nie dłuższy niż okres życia osób je posiadających, jak również tych, które mogą je otrzymać w przeszłości.

Artykuł 15

Naród ma niezbywalne prawo wybierania swoich funkcjonariuszy publicznych oraz prawo ich odwołania.

Wszyscy funkcjonariusze publiczni są sługami całego społeczeństwa, a nie jedynie jakiejś jego części.

W wyborach funkcjonariuszy publicznych gwarantuje się pełnoletnim powszechne prawo wyborcze.

Tajność głosowania we wszystkich wyborach jest nienaruszalna. Głosujący nie ponosi za swój wybór ani odpowiedzialności publicznej ani prywatnej.

Artykuł 16

Każdy ma prawo do składania petycji o naprawienie szkody, o usunięcie funkcjonariusza publicznego, o wydanie, uchylenie lub dokonanie zmiany ustaw, rozporządzeń i zarządzeń bądź wprowadzania do nich poprawek oraz w innych sprawach; nikt nie może być w jakikolwiek sposób dyskryminowany z powodu występowania z taką petycją.

Artykuł 17

Każdy, kto poniósł szkodę w następstwie nielegalnego działania funkcjonariusza publicznego może dochodzić od państwa lub podmiotu publicznego naprawienia szkody.

Artykuł 18

Nikt nie może być poddany niewolnictwu w jakiegokolwiek formie. Przymusowe świadczenie pracy, z wyjątkiem kary za przestępstwo, jest zakazane.

Artykuł 19

Wolność myśli i przekonań jest nienaruszalna.

Artykuł 20

Wszystkim gwarantuje się wolność wyznania. Żadna z organizacji religijnych nie może otrzymywać od państwa przywilejów, ani sprawować władzy politycznej.

Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia w aktach, ceremoniach, obrzędach i praktykach religijnych.

Państwo i jego organy powstrzymują się od nauczania religii oraz od wszelkiej innej działalności religijnej.

Artykuł 21

Gwarantuje się wolność zgromadzeń i stowarzyszenia się, a także wolność słowa, prasy oraz wszystkich innych form wypowiedzi.

Cenzura jest niedopuszczalna, a tajemnica wszelkich środków przekazu jest nienaruszalna.

Artykuł 22

Każdemu, o ile nie jest to sprzeczne z dobrem publicznym, przysługuje wolność wyboru i zmiany miejsca zamieszkania oraz wyboru zawodu.

Prawo każdego do swobodnego wyjazdu za granicę, jak również prawo do zrzeczenia się obywatelstwa są nienaruszalne.

Artykuł 23

Gwarantuje się wolność działalności naukowej i wolność akademicką.

Artykuł 24

Małżeństwo opiera się na obopólnej, zgodnie wyrażonej, woli kobiety i mężczyzny, a warunkiem jego istnienia jest współdziałanie męża i żony przy zachowaniu równości ich praw.

W zakresie wyboru małżonka, praw majątkowych, dziedziczenia, wyboru miejsca zamieszkania, rozwodu oraz innych spraw dotyczących małżeństwa i rodziny ustawy będą miały na względzie godność jednostki ludzkiej oraz zasadniczą równość płci.

Artykuł 25

Wszyscy ludzie mają prawo do zachowania minimalnych standardów zdrowego i kulturalnego życia.

We wszystkich dziedzinach życia państwo podejmuje starania na rzecz wspierania i rozszerzania opieki społecznej, bezpieczeństwa socjalnego oraz zdrowia publicznego.

Artykuł 26

Wszyscy mają równe prawo do otrzymania wykształcenia zgodnego ze swoimi zdolnościami i na warunkach określonych ustawą.

Wszyscy zobowiązani są do zapewnienia każdemu, pozostającemu pod ich opieką, chłopcu i dziewczynce, podstawowego wykształcenia przewidzianego ustawą. Nauczanie to jest obowiązkowe i bezpłatne.

Artykuł 27

Wszyscy ludzie mają prawo i obowiązek pracy. Wynagrodzenie za wykonaną pracę, czas pracy, wypoczynek i inne warunki pracy określa ustawa.

Nieletnich nie wolno zatrudniać w sposób nadmiernie ich obciążający.

Artykuł 28

Gwarantuje się pracownikom prawo do organizowania się, prowadzenia rokowań z pracodawcami oraz zbiorowego działania.

Artykuł 29

Prawo własności jest nienaruszalne.

Prawo własności określa ustawa, mając na względzie dobro publiczne.

Własność prywatna może być przejęta na użytek publiczny wyłącznie za słusznym odszkodowaniem.

Artykuł 30

Obywatele podlegają obowiązkom podatkowym w zakresie określonym ustawą.

Artykuł 31

Nikt nie może być pozbawiony życia albo wolności, jak również nie można mu wymierzyć żadnej innej kary, inaczej niż w trybie ustalonym ustawą.

Artykuł 32

Nikt nie może być pozbawiony prawa dostępu do sądów.

Artykuł 33

Nikt nie może być aresztowany, chyba że na podstawie nakazu wydanego przez upoważnionego funkcjonariusza wymiaru sprawiedliwości, w którym określono rodzaj przestępstwa, będącego podstawą aresztowania, z wyjątkiem tych przypadków gdy osoba została aresztowana w miejscu popełnienia przestępstwa.

Artykuł 34

Nikt nie może być zatrzymany lub pozbawiony wolności, o ile bezzwłocznie nie zostaną mu przedstawione zarzuty i nie zapewniono mu kontaktu z obrońcą. Nikt nie może być zatrzymany bez uzasadnionych powodów, które na jego żądanie winny być bezzwłocznie przedstawione w trakcie jawnego posiedzenia sądu w obecności jego obrońcy.

Artykuł 35

Każdy ma prawo do nienaruszalności swego domostwa, dokumentów i mienia, ochrony przed wtargnięciem, rewizją i zajęciem, chyba że z uzasadnionych przyczyn został wydany nakaz, określający szczegółowo miejsce podlegające rewizji oraz rzeczy podlegające zajęciu i z wyjątkiem przypadków przewidzianych w artykule 33.

Każda rewizja lub zajęcie wymagają osobnego nakazu wydanego przez właściwego funkcjonariusza organów sądowych.

Artykuł 36

Stosowanie przez jakiegokolwiek funkcjonariusza publicznego tortur oraz kar okrutnych jest absolutnie zakazane.

Artykuł 37

We wszystkich sprawach karnych oskarżonemu przysługuje prawo do szybkiego i jawnego procesu przed bezstronnym sądem.

Oskarżonemu w sprawach karnych zapewnia się pełną możliwość przesłuchania wszystkich świadków oraz prawo do wezwania na koszt państwa świadków obrony w trybie przymusowym.

Oskarżony w każdym czasie ma prawo do pomocy wykwalifikowanego obrońcy, a jeżeli nie jest w stanie sam sobie tego zapewnić, otrzyma obrońcę z urzędu.

Artykuł 38

Nikt nie może być zmuszany do składania zeznań obciążających jego samego.

Zeznanie albo przyznanie się do winy złożone pod przymusem, pod wpływem tortur lub groźby, bądź na skutek przedłużania aresztu lub uwięzienia nie może być użyte jako środek dowodowy.

Nikt nie może być skazany ani ukarany w sprawach, w których jedynym dowodem obciążającym jest jego przyznanie się.

Artykuł 39

Nikt nie podlega odpowiedzialności karnej za czyn, który w chwili jego popełnienia nie był sprzeczny z prawem albo został uniewinniony od popełnienia zarzucanego czynu, jak również nikt nie może być skazany za ten sam czyn dwukrotnie.

Artykuł 40

Każdy, w przypadku uniewinnienia przez sąd po tym jak został aresztowany lub zatrzymany, może w formie przewidzianej ustawą, dochodzić od państwa zadośćuczynienia.

ZGROMADZENIE
NARODOWE

Rozdział IV

ZGROMADZENIE NARODOWE

Artykuł 41

Zgromadzenie Narodowe jest najwyższym organem władzy państwowej i jedynym organem ustawodawczym Państwa.

Artykuł 42

Zgromadzenie Narodowe składa się z dwóch Izb, Izby Reprezentantów i Izby Radców.

Artykuł 43

W skład obu Izb wchodzi pochodzący z wyboru członkowie, przedstawiciele całego narodu.

Liczbę członków każdej Izby określa ustawa.

Artykuł 44

Wymogi, jakie spełniać mają członkowie obu Izb oraz ich wyborcy określa ustawa. W żadnym przypadku nie może mieć miejsca dyskryminacja z powodu rasy, wyznania, płci, pozycji społecznej, pochodzenia rodzinnego, wykształcenia, stanu majątkowego lub osiągniętych dochodów.

Artykuł 45

Kadencja członków Izby Reprezentantów trwa cztery lata. Może ona ulec skróceniu w przypadku rozwiązania Izby Reprezentantów.

Artykuł 46

Kadencja członków Izby Radców trwa sześć lat, przy czym co trzy lata następują wybory połowy jej członków.

Artykuł 47

Okręgi wyborcze, sposób głosowania oraz inne sprawy związane z wyborami członków obu Izb określa ustawa.

Artykuł 48

Nikt nie może być równocześnie członkiem obu Izb.

Artykuł 49

Zgodnie z ustawą, członkowie obu Izb otrzymują od Skarbu Państwa stosowne uposażenie.

Artykuł 50

Z wyjątkiem przypadków przewidzianych ustawą członkowie obu Izb nie mogą być pozbawieni wolności w czasie trwania sesji parlamentarnej, a członkowie pozbawieni wolności przed otwarciem sesji zostaną zwolnieni na okres jej trwania, na żądanie właściwej Izby.

Artykuł 51

Członkowie obu Izb, poza Izbą, nie ponoszą odpowiedzialności za swoje wystąpienia, oświadczenia oraz głosowania.

Artykuł 52

Zwyczajną sesję Zgromadzenia Narodowego zwołuje się raz do roku.

Artykuł 53

Rząd może zwoływać nadzwyczajne sesje Zgromadzenia Narodowego. Rząd zwołuje sesję w przypadku, gdy zażąda tego co najmniej jedna czwarta członków jednej z Izb.

Artykuł 54

W przypadku rozwiązania Izby Reprezentantów wybory powszechne do tej Izby winny się odbyć w okresie czterdziestu (40) dni od daty jej rozwiązania, a Zgromadzenie winno zebrać się w okresie trzydziestu dni od daty wyborów.

W przypadku rozwiązania Izby Reprezentantów zaprzestaje obrad również Izba Radców. Jednakże, w razie zagrożenia bezpieczeństwa narodowego (nie cierpiących zwłoki potrzeb państwa) Rząd może zwołać Izbę Radców na sesję nadzwyczajną.

Środki podjęte na sesji określonej w powyższym ustępie, mają charakter tymczasowy i tracą moc, jeżeli w okresie dziesięciu (10) dni od otwarcia następnej sesji Zgromadzenia nie zaakceptuje ich Izba Reprezentantów.

Artykuł 55

Każda z Izb rozstrzyga sprawy ważności mandatów jej członków. Jednakże, by uznać mandat za nieważny niezbędne jest podjęcie

uchwały większością co najmniej dwóch trzecich głosów obecnych członków tej Izby.

Artykuł 56

Dla ważności obrad każdej z Izb konieczna jest obecność co najmniej jednej trzeciej ogólnej liczby jej członków.

Z wyjątkiem przypadków przewidzianych w Konstytucji, w każdej z Izb wszystkie sprawy rozstrzyga się większością głosów obecnych członków; w przypadku równej liczby głosów, decyduje głos przewodniczącego.

Artykuł 57

Obrady każdej z Izb są jawne. Jednakże, jawność obrad może być uchylona, gdy za uchwałą w tej sprawie opowie się co najmniej dwie trzecie obecnych członków Izby.

W każdej z Izb prowadzi się protokoły posiedzeń. Protokoły są publikowane i ogólnie dostępne, z wyjątkiem protokołów z posiedzeń zamkniętych, uznanych za tajne.

Na żądanie co najmniej jednej piątej obecnych członków Izby, głos każdego z nich w danej sprawie winien być odnotowany w protokole.

Artykuł 58

Każda Izba wybiera przewodniczącego i innych swoich przedstawicieli.

Każda Izba ustala reguły prowadzenia obrad, stosowane procedury i dyscyplinę wewnętrzną i może karać członków za zakłócające porządek postępowanie. Jednakże dla wykluczenia członka wymagane jest podjęcie uchwały większością co najmniej dwóch trzecich głosów obecnych członków Izby.

Artykuł 59

Projekt staje się ustawą po przyjęciu przez obie Izby, chyba że Konstytucja stanowi inaczej.

Projekt, który został przyjęty przez Izbę Reprezentantów, a co do którego Izba Radców podjęła decyzję odmienną od podjętej przez Izbę Reprezentantów, staje się ustawą z chwilą, gdy zostanie

ponownie przyjęty przez Izbę Reprezentantów większością co najmniej dwóch trzecich głosów obecnych członków.

Postanowienia ustępu poprzedniego nie wykluczają żądania zwołania przez Izbę Reprezentantów, przewidzianego ustawą, posiedzenia komisji wspólnej obu Izb.

W przypadku nie rozpatrzenia projektu ustawy przez Izbę Radców otrzymanego od Izby Reprezentantów, która przyjęła projekt, w ciągu sześćdziesięciu (60) dni, z wyłączeniem wakacyjnej przerwy w pracach Zgromadzenia, Izba Reprezentantów może uznać, że nastąpiło odrzucenie tego projektu przez Izbę Radców.

Artykuł 60

Projekt budżetu musi być w pierwszej kolejności przedłożony Izbie Reprezentantów.

Jeżeli przy rozpatrywaniu projektu budżetu Izba Radców podejmuje decyzję odmienną od podjętej przez Izbę Reprezentantów i jeśli nie zostanie osiągnięte porozumienie nawet na posiedzeniu komisji wspólnej obu Izb, przewidzianej ustawą, jak również w przypadku gdy Izba Radców nie podejmie ostatecznej decyzji w terminie trzydziestu (30) dni, z wyłączeniem wakacyjnej przerwy w pracach Zgromadzenia, od otrzymania budżetu przyjętego przez Izbę Reprezentantów, decyzja Izby Reprezentantów staje się decyzją Zgromadzenia.

Artykuł 61

Ustęp drugi poprzedniego artykułu stosuje się również przy wyrażaniu przez Zgromadzenie zgody, wymaganej dla zawierania traktatów.

Artykuł 62

Każda z Izb może prowadzić dochodzenie w sprawach dotyczących kierowania państwem i może żądać stawienia się i złożenia zeznań przez świadków oraz przedłożenia dokumentów.

Artykuł 63

Premier i inni Ministrowie Stanu, bez względu na to, czy są członkami danej Izby, mogą uczestniczyć w posiedzeniach każdej z Izb w celu zajęcia stanowiska wobec rozpatrywanych projektów ustaw.

Mają oni również obowiązek uczestniczenia w posiedzeniach, jeśli obecność ich jest niezbędna dla udzielania odpowiedzi lub złożenia wyjaśnień.

Artykuł 64

Zgromadzenie spośród członków obu Izb powołuje sąd, którego zadaniem jest rozpatrzenie spraw sędziów, przeciwko którym wystąpiono o pozbawienie ich stanowiska sędziego.

Sprawy związane z usunięciem sędziego określa ustawa.

Sprawy związane z rozpatrzeniem tych oskarżeń określa ustawa.

RZĄD

Rozdział V

RZĄD

Artykuł 65

Władza wykonawcza należy do Rządu.

Artykuł 66

Rząd składa się ze stojącego na jego czele Premiera oraz pozostałych Ministrów Stanu, przewidzianych ustawą.

Premier i Ministrowie stanu winny być osobami cywilnymi.

Rząd za realizację władzy wykonawczej odpowiada solidarnie przed Zgromadzeniem.

Artykuł 67

Premiera spośród swoich członków, w formie uchwały, desygnuje Zgromadzenie. Akt ten ma pierwszeństwo przed rozpatrzeniem innych punktów porządku obrad. W przypadku braku zgody między Izbą Reprezentantów a Izbą Radców, jeśli porozumienie nie zostanie osiągnięte nawet na posiedzeniu komisji wspólnej obu Izb przewidzianej ustawą, albo gdy Izba Radców nie podejmie decyzji co do powołania w okresie dziesięciu dni, wyłączając okres wakacyjnej przerwy w pracach Zgromadzenia, od daty powzięcia poprzez Izbę Reprezentantów uchwały o powołaniu, decyzja Izby Reprezentantów staje się decyzją Zgromadzenia.

Artykuł 68

Ministrów Stanu mianuje premier. Większość mianowanych Ministrów Stanu winna być wybrana spośród członków Zgromadzenia.

Premier może odwoływać Ministrów Stanu według swego uznania.

Artykuł 69

Jeżeli Izba Reprezentantów podejmie uchwałę w sprawie wotum nieufności dla Rządu lub nie udzieli mu wotum zaufania, Rząd jest zobowiązany do podania się w całości do dymisji, chyba że ciągu 10 dni zostanie rozwiązana Izba Reprezentantów.

Artykuł 70

Rząd podaje się w całości do dymisji, gdy stanowisko Premiera pozostaje nieobsadzone, jak również po zwołaniu pierwszego po wyborach powszechnych do Izby Reprezentantów posiedzenia Zgromadzenia.

Artykuł 71

W przypadkach określonych w dwóch poprzednich artykułach Rząd sprawuje swe funkcje do czasu mianowania nowego Premiera.

Artykuł 72

Premier występuje w imieniu Rządu, przedkłada Zgromadzeniu projekty ustaw oraz sprawozdania o sprawach ogólnopaństwowych i stosunków zagranicznych oraz sprawuje nadzór i kontrolę nad poszczególnymi działami administracji.

Artykuł 73

Rząd na równi z funkcjami o charakterze ogólnoadministracyjnym realizuje następujące funkcje:

1. Wykonuje ściśle ustawy; prowadzi sprawy państwowe.
2. Kieruje sprawami zagranicznymi.
3. Zawiera traktaty. Jest on jednakże zobowiązany, w zależności od okoliczności, uzyskać uprzednią lub następczą zgodę Zgromadzenia.
4. Organizuje i kieruje, zgodnie z zasadami ustanowionymi ustawą, pracą pracowników administracji państwowej.
5. Przygotowuje projekt budżetu i przedkłada go Zgromadzeniu.
6. Wydaje akty normatywne w celu wykonywania postanowień niniejszej Konstytucji oraz ustaw; jednakże w tych aktach normatywnych nie mogą być pomieszczone przepisy zawierające sankcje karne, chyba że przewiduje to ustawa.
7. Podejmuje decyzje w przedmiocie powszechnej amnestii, ułaskawienia, złagodzenia kary, darowania wykonywania kary oraz rehabilitacji.

Artykuł 74

Wszystkie ustawy i akty normatywne Rządu podpisywane są przez właściwego Ministra Stanu i kontrasygnowane przez Premiera.

Artykuł 75

W trakcie sprawowania urzędu Ministrowie Stanu nie mogą być stawiani przed sądem bez zgody premiera. Nie narusza to jednak prawa do późniejszego ich postawienia w stan oskarżenia.

SĄDOWNICTWO

Rozdział VI

SĄDOWNICTWO

Artykuł 76

Cała władza sądownicza należy do Sądu Najwyższego i ustanowionych ustawą sądów niższego stopnia.

Nie mogą być tworzone żadne sądy specjalne. Organy władzy wykonawczej nie mogą zostać wyposażone w pełnomocnictwa władzy sądowniczej do ostatecznego rozstrzygnięcia sprawy.

Wszyscy sędziowie są niezawisli i kierują się w orzekaniu swoim sumieniem; związani są jedynie niniejszą Konstytucją oraz ustawami.

Artykuł 77

Sądowi Najwyższemu przysługuje prawo ustanawiania przepisów, określających procedury postępowania sądowego, pracy adwokatów oraz spraw dotyczących adwokatów, dyscypliny wewnętrznej sądów i administracji wymiaru sprawiedliwości.

Oskarżyciele publiczni podporządkowani są przepisom ustanawianym przez Sąd Najwyższy.

Sąd Najwyższy może przekazać sądom niższego stopnia uprawnienia do ustanawiania przepisów, w zakresie dotyczącym tych sądów.

Artykuł 78

Sędziowie, o ile nie zostaną uznani za niezdolnych fizycznie lub psychicznie do pełnienia obowiązków, są nieusuwalni, chyba że zostaną publicznie postawieni w stan oskarżenia. Żaden urząd ani organ władzy wykonawczej nie może prowadzić przeciwko sędziom postępowania dyscyplinarnego.

Artykuł 79

Sąd Najwyższy składa się z Prezesa i takiej liczby sędziów, jaką określa ustawa; wszyscy sędziowie z wyjątkiem Prezesa mianowani są przez Rząd.

Mianowanie sędziów Sądu Najwyższego podlega kontroli Narodu w trakcie pierwszych powszechnych wyborów członków Izby Reprezentantów oraz ponownie w trakcie pierwszych wyborów jakie nastąpią po upływie dziesięciu (10) lat; procedura ta powtarzana jest także w późniejszym okresie.

Sędzia zostaje odwołany, jeśli w postępowaniu określonym w ustępie poprzednim większość głosujących wypowie się za jego odwołaniem.

Sprawy związane z powyższą kontrolą określa ustawa.

Sędziowie Sądu Najwyższego przechodzą na emeryturę po osiągnięciu wieku określonego ustawą.

Wszyscy sędziowie Sądu Najwyższego otrzymują, w określonych stałych terminach, stosowne wynagrodzenie, które w okresie sprawowania urzędu nie może być zmniejszane.

Artykuł 80

Sędziowie sądów niższego stopnia mianowani są przez Rząd z listy osób przedłożonej przez Sąd Najwyższy. Wszyscy ci sędziowie sprawują urząd przez okres dziesięciu (10) lat z prawem ponownego powołania, chyba że w międzyczasie po osiągnięciu wieku określonego ustawą przejdą na emeryturę.

Sędziowie sądów niższego stopnia otrzymują w określonych stałych terminach stosowne wynagrodzenie, które nie może być zmniejszane w okresie sprawowania urzędu.

Artykuł 81

Sąd Najwyższy jest sądem najwyższej instancji, prawomocnie rozstrzygającym o konstytucyjności każdej ustawy, rozporządzenia, zarządzenia oraz innego aktu normatywnego.

Artykuł 82

Postępowanie sądowe prowadzone jest w sposób jawny, a wyroki są podawane do wiadomości publicznej.

Jeżeli sąd jednogłośnie uzna, że rozprawa jawna może stanowić zagrożenie dla porządku publicznego lub moralności, może zdecydować o wyłączeniu jawności rozprawy, jednakże procesy

w sprawie przestępstw politycznych, związanych z prasą oraz w sprawach dotyczących praw obywateli gwarantowanych w III rozdziale niniejszej konstytucji zawsze winny odbywać się na posiedzeniach jawnych.

FINANSE

Rozdział VII

FINANSE

Artykuł 83

Podstawą zarządzania finansami państwowymi są decyzje Zgromadzenia.

Artykuł 84

Wprowadzenie nowych podatków lub zmiana istniejących może być dokonana jedynie w drodze ustawy lub przy spełnieniu wymogów przewidzianych ustawą.

Artykuł 85

Żadne środki państwowe nie mogą być wydatkowane, ani też zaciągane przez Państwo żadne zobowiązania, bez zgody Zgromadzenia.

Artykuł 86

Rząd przygotowuje i przedkłada Zgromadzeniu do rozpatrzenia i przyjęcia projekt budżetu na każdy rok finansowy.

Artykuł 87

W celu zapobieżenia nieprzewidzianym niedoborom w budżecie, Zgromadzenie może utworzyć fundusz rezerwowy, za którego wydatkowanie odpowiedzialność spoczywa na Rządzie.

Rząd powinien uzyskać poparcie Zgromadzenia dla wszystkich płatności dokonanych z funduszu rezerwowego.

Artykuł 88

Cały majątek Domu Cesarskiego należy do Państwa. Wszelkie wydatki Domu Cesarskiego powinny być określone przez Zgromadzenie jako odrębna część budżetu państwa.

Artykuł 89

Żadne państwowe środki pieniężne, ani inny majątek, nie mogą być wydatkowane ani przeznaczone do użytkowania, osiągnięcia korzyści lub utrzymania jakiegokolwiek instytucji religijnej lub stowarzyszenia, bądź na przedsięwzięcia filantropijne, dobroczynne lub oświatowe bez poddania ich kontroli władz publicznych.

Artykuł 90

Sprawozdanie o dochodach i wydatkach Państwa podlega corocznej kontroli Izby Obrachunkowej i przedkładane jest przez Rząd Zgromadzeniu wraz z raportem z kontroli roku finansowego następującego bezpośrednio po roku objętym sprawozdaniem.

Organizację i kompetencje Izby Obrachunkowej określa ustawa.

Artykuł 91

Rząd w regularnych odstępach, co najmniej raz w roku, składa Zgromadzeniu i Narodowi sprawozdanie o stanie finansów państwowych.

SAMORZĄD LOKALNY

Rozdział VIII

SAMORZĄD LOKALNY

Artykuł 92

Postanowienia odnoszące się do organizacji i działalności lokalnych organów władzy publicznej określa ustawa z poszanowaniem zasady autonomii lokalnej.

Artykuł 93

Zgodnie z ustawą lokalne organy władzy publicznej tworzą zgromadzenia, jako swoje organa obradujące.

Wyżsi funkcjonariusze wszelkich lokalnych organów władzy publicznej, członkowie ich zgromadzeń i inni lokalni funkcjonariusze publiczni, przewidziani ustawą wybierani są przez ludność zamieszkałą na terenie właściwych jednostek administracyjnych w drodze wyborów bezpośrednich.

Artykuł 94

Lokalne organy władzy publicznej mają prawo zarządzać swoim majątkiem, swoimi sprawami i kierować administracją oraz w ramach określonych ustawą wydawać akty normatywne.

Artykuł 95

Zgodnie z ustawą, ustawa specjalna, odnosząca się tylko do jednego lokalnego organu władzy publicznej, może być uchwalona przez Zgromadzenie jedynie za zgodą większości wyborców zamieszkałych na terenie danej jednostki administracyjnej.

ZMIANA KONSTYTUCJI

Rozdział IX

ZMIANA KONSTYTUCJI

Artykuł 96

Zmiany niniejszej Konstytucji mogą być wniesione z inicjatywy Zgromadzenia za zgodą nie mniej niż dwóch trzecich ogólnej liczby członków każdej z Izb i przedkładane są do zatwierdzenia Narodowi.

Zmianę uważa się za przyjętą jeżeli wypowie się za nią większość głosujących w trakcie specjalnego referendum w tej sprawie, albo innego rodzaju wyborach przewidzianych przez Zgromadzenie. Jej zatwierdzenie wymaga większości ogólnej liczby głosów oddanych w specjalnie w tym celu przeprowadzonym referendum, albo – jeśli tak zarządzi Zgromadzenie – w trakcie wyborów powszechnych.

Zatwierdzone w powyższy sposób zmiany są natychmiast promulgowane przez Cesarza w imieniu Narodu jako integralna część niniejszej Konstytucji.

PRAWO NAJWYŻSZE

Rozdział X

PRAWO NAJWYŻSZE

Artykuł 97

Podstawowe prawa człowieka, gwarantowane niniejszą Konstytucją narodowi japońskiemu, są owocem odwiecznej walki człowieka o wolność; przetrwały one wiele wyczerpujących prób, a obdarza się nimi obecne i przyszłe pokolenia, wierząc, że po wszystkie czasy nie zostaną pogwałcone.

Artykuł 98

Niniejsza Konstytucja jest najwyższym prawem narodu i żadna ustawa, rozporządzenie, reskrypt cesarski, ani inne akty normatywne sprzeczne z nią w całości lub części nie mają mocy prawnej.

Traktaty zawierane przez Japonię i ustanowione prawa narodów będą sumiennie przestrzegane.

Artykuł 99

Cesarz lub Regent, jak również Ministrowie Stanu, członkowie Zgromadzenia, sędziowie oraz wszyscy inni funkcjonariusze publiczni mają obowiązek przestrzegania i ochrony niniejszej Konstytucji.

PRZEPISY PRZEJŚCIOWE

Rozdział XI

PRZEPISY PRZEJŚCIOWE

Artykuł 100

Niniejsza Konstytucja wchodzi w życie po upływie sześciu miesięcy, licząc od dnia jej promulgacji.

Uchwalenie ustaw niezbędnych dla wprowadzenia w życie niniejszej Konstytucji, wybory członków Izby Radców, procedura zwołania Zgromadzenia oraz inne czynności przygotowawcze, niezbędne dla wprowadzenia w życie niniejszej Konstytucji mogą być dokonywane do dnia przewidzianego w powyższym ustępie.

Artykuł 101

Jeżeli Izba Radców nie ukonstytuuje się przed wejściem w życie niniejszej Konstytucji, wówczas Izba Reprezentantów będzie wykonywać pełnomocnictwa Zgromadzenia do czasu ukonstytuowania się Izby Radców.

Artykuł 102

Czas trwania kadencji połowy liczby członków Izby Radców, utworzonej po raz pierwszy pod rządami niniejszej Konstytucji, wynosi trzy lata. Członków zaliczonych do tej kategorii określa ustawa.

Artykuł 103

Ministrowie Stanu, członkowie Izby Reprezentantów i sędziowie pełniący swe obowiązki w dniu wejścia w życie niniejszej Konstytucji oraz wszyscy funkcjonariusze publiczni, którzy zajmują stanowiska odpowiadające stanowiskom uznawanym przez niniejszą Konstytucję, nie tracą ich automatycznie, chyba że ustawa stanowi inaczej. Jednakże, gdy ich następcy zostaną wybrani lub mianowani zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji, utracą oni swoje stanowiska z mocy prawa.

WYBRANA LITERATURA

Abe H., Shindo M., Kawato S., *The government and politics of Japan*, University of Tokyo Press 1990.

Auer J., *Article Nine. Renunciation of war*, [w:] *Japanese Constitutional Law*, (red.) P.R. Luney, K. Takahashi, University of Tokyo Press 1993, s. 69–86.

Beasley W.G., *The rise of modern Japan*, Tokyo 1990.

Chiba M., *Legal pluralism. Toward a general theory through Japanese legal culture*, Tokai University Press 1989.

Dower J.W., *Embracing defeat. Japan in the wake of World War II*, New York 1999.

Eto S., Yamamoto Y., *Sogo anpo to mirai no sentaku (Comprehensive security and future choices)*, Tokyo 1991.

Fukushima M., „IE” (family) system and the development of capitalist Japan (*Nihon shihon shugi to „ie” seido*), University of Tokyo Press 1967.

Ginsburg T., *Dismantling the „Developmental State”? Administrative Procedure Reform in Japan and Korea*, „American Journal of Comparative Law” 2001, vol. 49, nr 4.

Gordon A., *Nowożytna historia Japonii*, Warszawa 2010.

Higuchi Y., *The Constitution and the Emperor System. Is Revisionism Alive?*, [w:] *Japanese Constitutional Law*, (red.) P.R. Luney, K. Takahashi, University of Tokyo Press 1993, s. 57–67.

Ho Thanh L., *The issue of American military presence on Okinawa. A challenge for Japanese politics in the 21st Century*, [w:] *Dilemmas of contemporary Asia, deliberation on economy and security*, (red.) J. Marszałek-Kawa, Toruń 2013, s. 162–189.

Konstytucja Japonii, przeł. T. Suzuki, P. Winczorek, wstęp. A. i L. Garliccy, Wrocław 1990.

Koseki, S., *Shinkenpo no tanjo*, Tokyo 1989 (1995).

Kryszewski G., *Japonia*, [w:] *Systemy ustrojowe państw współczesnych*, (red.) S. Bożyk, M. Grzybowski, Białystok 2012.

Miyazawa T., *Kenpo*, Tokyo 1952.

- Miyazawa T., *Constitutional law II (Kenpo II)*, Tokyo 1959.
- Nakamura M., *Freedom of economic activities and the right to property*, [w:] *Japanese Constitutional Law*, (red.) P.R. Luney, K. Takahashi, University of Tokyo Press 1993, s. 255–267.
- Nonaka N., *What's gone wrong with the Abe administration?*, „Ronza”, czerwiec 2007, s. 92–99.
- Oe S., *Chobeisei*, Tokyo 1981.
- Okudaira Y., *Forty years of the constitution and its various influences: Japanese, American, and European*, [w:] *Japanese Constitutional Law*, (red.) P.R. Luney, K. Takahashi, University of Tokyo Press 1993, s. 1–38.
- Pałasz-Rutkowska E., Starecka K., *Japonia*, Warszawa 2014.
- Rokumoto K., *Law and culture in transition*, „American Journal of Comparative Law” 2001, nr 49.
- Shiratori R., *Politics of Electoral Reform in Japan*, „International Political Science Review” 1995, vol. 16, nr 1.
- Shiraishi T., *Crafting Japan's asian policy in a multipolar world*, „Ushio”, czerwiec 2008, s. 58–65.
- Suzuki T., *Constitutionalism in Japan*, „Master of Business Administration” 2008, 1(90).
- Suzuki T., *Konstytucja Japonii z 1946 r.*, „Państwo i Prawo” 1966, nr 4–5.
- Takahashi, K., *Contemporary democracy in a parliamentary system*, [w:] *Japanese Constitutional Law*, (red.) P.R. Luney, K. Takahashi, University of Tokyo Press 1993, s. 87–107.
- Takenaka H., *The Upper House Election Paradox*, „Chûô Kôron”, maj 2007, s. 122–132.
- Takayanagi K., *A Century of Innovation. The Development of Japanese Law 1868–1961*, [w:] *Law in Japan: the legal order in a changing society*, (red.) A. Von Mehren, Harvard University Press 1963, s. 5–12.

Tanaka H., Smith M., *The Japanese legal system: introductory cases and materials*, University of Tokyo Press 1976.

Ward R.E., *The Origins of the Present Japanese Constitution*, „American Political Science Review” 1956, vol. 50.

Watanabe H., *A global perspective on national security*, „Chûô Kôron”, maj 2007, s. 160–167.

STARANIEM BIBLIOTEKI SEJMOWEJ
UKAZAŁY SIĘ KONSTYTUCJE:

Albanii [z 1991 r.] wyd. 1997, tekst tożsamy wyd. 2000,
Albanii z 1998 r. – wyd. 2001

Austrii [z 1920 r. w wersji z 1929 r. ostatnia zmiana
28 VI 2002] wyd. 2004

Belgii [z 1831 r., tekst jednolity z 1994] wyd. 1996,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 22 XII 2008]
wyd. 2010

Brazylii [z 1988 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 30 VI 2004] wyd. 2004

Bułgarii [z 1991 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 6 II 2007] wyd. 2012

Chile [z 1980 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 6 III 2012]
wyd. 2012

Chorwacji [z 1990 r.] wyd. 1995,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 28 III 2001]
wyd. 2007

Cypru [z 1960 r., wg stanu na 31 V 2012] wyd. 2013

Czech [z 1992 r.] wyd. 1994, tekst tożsamy wyd. 2000

Danii [z 1953 r.] wyd. 2002

Estonii [z 1992 r.] wyd. 1997

Finlandii [z 1919 r.] wyd. 1997
Finlandii z 1999 r. – wyd. 2003

Francji [z 1958 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 22 II 1996] wyd. 1997,
wyd. 2 – [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 28 III 2003]
wyd. 2005

Grecji 1975/1986 – wyd. 1992,
wyd. 2 – [wg stanu na 1 VII 2005] wyd. 2005

Hiszpanii [z 1978 r.] wyd. 1993, tekst tożsamy wyd. 2000,
wyd. 2 [z późniejszą zmianą z 27 VIII 1992] wyd. 2008

Holandii [z 1814 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 21 III 2002] wyd. 2003

Irlandii [z 1937 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 24 VI 2004] wyd. 2006

Islandii [z 1944 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 1 VII 1999] wyd. 2009

Izraela [ustawy konstytucyjne – 1948/1992] wyd. 2001

Kanady [akty z 1867 i 1982 wg stanu na 1 IV 1996] wyd. 1998

Liechtensteinu [z 1921 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 25 XI 2011] wyd. 2013

Litwy [z 1992] wyd. 1994, tekst tożsamy wyd. 2000,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 13 VII 2004]
wyd. 2006

Luksemburga [z 1868 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 24 VI 2005] wyd. 2006

Łotwy [z 1922 r., wg stanu na 15 X 1998] wyd. 2001

Macedonii [z 1992 r.] wyd. 1999

Malty [wg stanu na 1 IX 2007] wyd. 2008

Monako [z 1962 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 2 IV 2002] wyd. 2012

Niemiec [z 1949 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 28 VIII 2006] wyd. 2008

Norwegii [z 1814 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 19 VI 1992] wyd. 1996

Portugalii [z 1976 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 20 IX 1997] wyd. 2000

Republiki Południowej Afryki [z 1997 r., z późniejszymi
zmianami, ostatnia z 6 X 2003] wyd. 2006

Rosji [z 1993 r.] wyd. 2000

Rumunii [z 1991 r.] wyd. 1996

Słowacji [z 1992 r.] wyd. 1993,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 23 II 2001]
wyd. 2003

Słowenii [z 1991 r.] wyd. 1994,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 27 VI 2006]
wyd. 2009

Stanów Zjednoczonych Ameryki [z 1787 r., z uwzgl.
poprawki 27. z 1992 r.] wyd. 2002

Szwajcarii [z 1999 r.] wyd. 2000

Szwecji [z 1974 r.] wyd. 1991,
wyd. 2 [tekst jednolity z 1998] wyd. 2000

Turcji [z 1982 r.] wyd. 2013

Ukrainy [z 1996 r.] wyd. 1999

Watykanu, wyd. 2008

Węgier [z 1949 r., tekst jednolity z 1990] wyd. 1992,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 30 V 2001]
wyd. 2002,

Ustawa Zasadnicza Węgier [z 2011 r., uzup. o Postanowienia
przejściowe z 30 XII 2011] wyd. 2012

Włoch [z 1947 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 30 V 2003] wyd. 2004

**Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii
Północnej**, wyd. 2010

Teksty konstytucji państw członkowskich UE, według stanu prawnego na 1 lipca 2011 r., ukazały się w tomie „**Konstytucje państw Unii Europejskiej**”, pod red. W. Staśkiewicza, Warszawa 2011.